

TARİHİN ALANI VE YÖNTEMİ ÜZERİNE SON GELİŞMELER*

Salih Özbaran

«Tarih belgelerinin ve malzemesinin eleştirisine karşı söylenecek hiç bir şey yoktur. Tarihi düşüncenin temelinde eleştiri yatmaktadır... Ancak, mesleğimiz bize artık, sadece yorucu çalışma ve sabırla elde edilen doğru sonuçlara dayalı rahat ve emniyetli bir iş gibi görünmüyor...»

F. Braudel

«Şu anda söylenebilecek tek şey, tarihin Buckle, Comte ve Spencer'in zamanına göre bilim statüsüne çıkarılma ihtimalinin çok daha fazla, bilimsel tarihçiliğin neyi ifade ettiğini kestirmenin çok daha bilgiçlik ve eldeki tekniklerin çok daha ileri olduğudur...»

C. Barraclough

«Türk Tarihi en çok tahrif edilmiş, bozulmuş bir tarihtir. Özellikle Osmanlıların sosyal tarihini baştan aşağı yeniden yazmak gerekir... Herşeyi inkâr edilemeyecek belgelerle sunmak zorundayız...»

H. İnalcık

(*) Bu yazı, Tarih İncelemeleri Dergisi, III. basımının gecikmesiyle karşı karşıya gelmesi üzerine Tarih ve Toplum'a gönderilmiş ve 38 (Şubat, 1987). sayısında yayınlanmıştır. Ancak, bu arada, Tarih İncelemeleri Dergisi (III)'nin yayını gerçekleştirilmiş, Salih Özbaran'ın yazısı, başlangıçta planlandığı gibi buraya alınmıştır. İzin için Tarih ve Toplum yayın yöneticilerine teşekkür ederiz — Yayın Kurulu.

G İ R İ Ő

Fransa'nın *Annales* okulunun çok güçlü bir temsilcisi olarak bilinen ve özellikle *La Méditerranée*'si ile dünya tarihçiliğinde çok önemli bir yer tutmuş bulunan Fernand Braudel, tarihin tanımını yaparken onu her türlü spekülasyona açık bırakmış ve her hangi bir sınırlamanın dışında tutmuştur. Braudel'e göre «tek, bir tarih ve tek, bir tarih metodu yoktur; tarihler, merak konuları, görüş açıları vardır; yarın başka merak konuları, başka görüş açıları olacağı gibi» (1).

İngiliz ve dünya tarih literatüründe önemli bir yeri olan ve Braudel ile aşağı yukarı aynı dönemleri yaşamış Geoffrey Barraclough da, meslektaşları gibi tarihi eski sınırları dışına çıkarma çabasıdadır. «Tarihçi halâ beşerî hayatın farklı görüntülerinin en iyi nasıl düzenleneceği sorusuyla karşı karşıyadır» (2). Yine de tarihçi, Barraclough'a göre, günümüzde devrim sayılabilecek bir seviyeye ulaşmıştır ve bunu, özellikle 1940'lardan bu yana beşerî ve fizikî çevrenin görüntüsünü yansıtan bilimin korkunç sayılabilecek bir hızla ilerlemesine borçludur (3).

Öte yandan, Türk tarihçiliğinin tanınmış temsilcilerinden Halil İnalçık, gerek M. Fuat Köprülü'nün geliştirdiği yöntemlere dayanarak, gerekse dünya tarihçiliğindeki son gelişmeleri çok iyi değerlendirerek ve Türk iktisat tarihçiliğinin tanınmış ismi Ömer Lütfi Barkan'ın da işaret ettiği üzere, «devletin tarihini değil, halkın tarihini yazmak» lâzımgeldiğine inanmış, Osmanlı tarihini esas tutarak ele aldığı konularla tarihin boyutlarını çok ücra köşelere kadar götürme çabası içinde görünmüştür (4).

(1) F. Braudel, «Histoire et Sociologie», *Écrits sur l'Histoire*, Paris, 1969, s. 97; Braudel, *On History* (çev. S. Matthews), London, 1980., s. 64.

(2) G. Barraclough, *Main Trends in History*, New York-London, 1979, s. 149.

(3) Barraclough, *Main Trends...*, ss. 205 vd.

(4) Bu konuda Halil İnalçık ile yapılan bir görüşme için bkz. *Nokta*, sayı: 27 (İstanbul, 1983), ss. 44-45.

Dünya tarihçiliğini son gelişmeleriyle dile getirdiklerini sandığım bu tarihçiler, II. Dünya Savaşından sonraki ilerlemeleri, tarihçilikteki yeni yaklaşımlar ve gelişmeler bakımından bir aşama sayarlar. F. Braudel, 1950'lerde tarihçiliği «daha dün kesin ve güvenilir sayılan yöntemleri, tasarıları ve tanımları ve bütün kavramları birden çöken» ve «insanların ortak kaderine, yani tarihin temel meselelerine» götüren bir dal haline geldiğini belirtirken(5), Barraclough da 1955'lerden itibaren hızlı değişme ve yeni değerlendirme dönemine girdiğini söylemektedir(6). Barraclough'a göre dört önemli değişiklik tarihçiliğe hareket getirmiştir: a) Dünyanın belli bir ülkesinde vuku bulan bir olay diğer ülkelere muhakkak duyurulması; b) Her yerde sosyal ve entellektüel etkileri görülen bilim ve teknolojinin karşı konulmaz ilerleyişi; c) Avrupa'nın merkez olma özelliğini yitirmesi, deniz aşırı bölgelerinden çekilmesi, Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği'nin üstünlük kazanmaları, Asya ve Afrika'da yeniden doğan ülkeler ve bunların yaklaşımları; ç) Liberal sentezlerin değerini kaybedip ondokuzuncu yüzyıldakinden farklı sosyal ve politik kurumların doğuşu.

İşte sayılan bu faktörlerin yarattığı değişikliklerden sonra tarihçiler eski temayülleri yeniden değerlendirmek zorunda kaldılar. Gerçekten, geçen yüzyılın ortaya attığı görüşlerin etkisinde kalan ve bir yandan da onlardan sıyrılmaya çalışan tarihçinin günümüzdeki görüntüsünü, yakıştırılan çeşitli tarifleri, ele alınan konuları, son 20-30 yıl içinde Türkiye'de de ortaya çıkan(7) ilerlemeleri ele almadan önce, günümüz tarihçisinin nasıl bir tarih anlayışına reaksiyon gösterdiğini veya neyi benimsemeye çalıştığını belirtmekte yarar vardır. Tarihçi 1950'lerde neyi miras olarak almıştı? Ondokuzuncu yüzyıldan akıp gelen ve yirminci yüzyılın ilk yarısında süregelen tarihçiliğe kimler nasıl bir damga vurmuşlardı?

1950 ÖNCESİNE GENEL BAKIŞ

Ondokuzuncu yüzyılı kapatıp yirminci yüzyıla açılan tarihi düşünce sistemi, teorik olarak, tarih ile bilimi kesin çizgilerle ayırmıştı. Tarihçiler, geçmişe ancak sezgi yoluyla erişebileceklerini düşünme-

(5) F. Braudel, «Positions de l'Histoire en 1950», bkz. *Ecrits sur l'Histoire*, s. 15
(Bu makalenin Türkçesi için bkz. Z. Arıkan, «1950'lerde Tarihin Durumu», *Tarih İncelemeleri Dergisi*, sayı I (İzmir, 1983), ss. 129-143.

(6) Barraclough, *Main Trends...*, s. 2.

(7) Osmanlı tarihçiliği ile ilgili kısa bir değerlendirme için bkz. H. İnalçık, «Ottoman Social and Economic History: A Review», *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, Ankara, 1980, ss. 1-8.

melerine rağmen, yöntemlerinde «yeni vakalar keşfetmeyi» ve «tarihi tenkid» ile hatalardan uzak kalabilmeyi hedef almışlardı. Bu ortam içinde İngiliz tarihçiler J.B. Bury ile G.M. Trevelyan arasındaki tartışma tipik bir örnek sayılmaktadır. Bury tarih için «a science, no less no more» derken tarihçilikte taraftarları gibi araştırma yollarını aradı, elde edilen vakaların tam kanıtlarını gösterme çabası içine girdi(8). Tarih metinlerinde çekicilik kaygısına düşmekten ziyade, yazdığının doğruluğunun hesabını vermeyi tercih etti(9). Trevelyan da tarihin sadece uzmanlar için yazıldığından, genel okuyucuya seslenmediğinden yakınmıştı. Ona göre tarihçilikte ilim adına sanat, edebiyat kurban edilmişti(10). Tarihçi olayları ve kanıtlarını toplarken tabii ki bilimsel olmalıydı, sonra da hayal gücünü harekete geçirmeliydi. Bütün bunlardan sonra vatandaşına, uygun bir üslup ile gerekeni anlatabilmeliydi(11).

Yirminci yüzyıl başlarındaki tarih anlayışının şekillenmesine yön verenler arasında iki Fransız da hatırlatmak lazımdır. Tarihin meslekten yetişen kimseler tarafından işlenmesi gerektiği, uzmanlık ile başarılabilir bir bilgi dalı olduğunu vurgulamışlar, Türkçeye de çevrilen *Introduction aux Etudes Historique* adlı çalışmalarıyla oldukça popüler olmuşlardı(12). Günümüzde yeni baskılarıyla daha değişik bir yaklaşım içinde bulunan *Cambridge Modern History*, Alman eğitimi görmüş Lord Acton'ın önderliğinde 1902 yılında yayın hayatına girerken Alman idealizmi ile pozitivist yaklaşım arasında bir görüntü kazanmaya çalışmıştı. Acton'a göre kesin tarih yazmanın zamanı henüz gelmemişti, ama yakındı; arşivler açılmıştı, her mesele çözülebilirdi(13).

Ancak, bu yolda yürüyen tarihçilik, Barraclough'a göre, sadece malzeme biriktiriyordu, tahlili engelliyordu. Bury bir yönüyle doğrulanırken diğer yönüyle unutulmuştu. Olay koleksiyonlarının hiç bir teorik anlamı yoktu. Bu bilgi yığınlarının gerçek sistem ile ilişkisi kurulmalıydı(14).

(8) J.B. Bury, «The Science of History» bkz. F. Stern (ed.), *The Varieties of History*, New York, 1964, s. 223.

(9) Bury, aynı yer, ss. 210 vd.

(10) G.M. Trevelyan, «Clio, A Muse», Stern, *The Varieties...*, s. 228.

(11) Trevelyan, aynı yer, s. 239.

(12) *Tarih Tetkiklerine Giriş* (çev. G. Ataç), İstanbul, 1937.

(13) Lord Acton, *Lectures on Modern History*, London 1966 (6. bs.), ss. 17. vd.

(14) Barraclough, *Main Trends...*, s. 8.

Yirminci yüzyılın ilk yarısında, köklerini Almanya'dan alan **historicist**(15) düşünce tarzının çok etkili olduğu bilinmektedir. Özellikle Dilthey ve Croce'nin yazıları bir hayli taraftar bulmuştu. Öte yandan 1917'den sonra Sovyetler Birliği'nde Marksist yaklaşımın devreye girmesinden ve 1929 yılında da *Annales* okulunun Fransa'da Lucien Febvre ve Marc Bloch ile getirdiği yenilikler Alman ekolüne kötü sinyaller vermişti, ama ortadan kaldıramamıştı. Bloch ve Febvre'nin yönlendirdiği okulda Almanların **historicism**'indeki yarı-bilimselliğe, sübjektivliğe ve sezgiye pek yer verilmemiştir. Bu **yeni tarih okulu** insan faaliyetlerini bir bütün olarak inceliyordu. *Annales* anlayışına göre, vakaların kronolojik tarihi açıktı, kolaydı; bunların ötesine gidilmeliydi. Diğer bilim (coğrafya, iktisat, psikoloji, sosyoloji vb.) dallarının metodları kullanılmalıydı. Belgenin—sadece belgenin—sınırlarından dışarı çıkılarak insanı temsil eden bütün unsurlar kullanılmalıydı; ve tarih, belgeden olduğu kadar, dil, ülke yapısı, insan karakteri vb.den yararlanılarak yazılmalıydı(16).

Öte yandan, Alman idealist tarih düşüncesine karşı yeni yollar aranmasında Marksist görüşün de önemli etkisi olmuştur. Getirdiği yeni yaklaşımlar, özellikle tek, politik olayların birbirinden bağımsız olarak işlenmesi yerine girift, uzun dönemlerde olgunlaşan sosyal ve ekonomik prosesleri, halkın yaşantısındaki maddi durumu, teknolojiyi ve iktisadiyatı öne sürmesi, insan kitlelerinin tarihteki önemli rollerinin ortaya çıkarılması ve toplumdaki sınıf çatışmasının incelenmesi önerisini ve kronolojik tarih anlatımı yerine teorik açıklamalar vaatmesi tarihçileri yeni yönle itmiştir. **Historism**'in tam alternatifi olabilmıştır(17). Ancak, bu yaklaşım tarzının da, zamanla, tarihi gelişimin sosyal kompleksine cevap veremediği, kavramlarının kalıplaşmış kaldığı ortaya çıkarıldı(18).

(15) Bu dönem Alman tarih felsefesi için bkz. D. Özlem, **Tarih Felsefesi**, İzmir, 1984, ss. 111 vd.

(16) *Annales d'Historie Economie et Sociale* adıyla devreye giren, sonradan sadece *Annales* olarak anılmaya başlayan bu tarih okulu üzerine pek çok şey yazılmıştır; ve bunları burada sıralamak mümkün değildir. Ancak, son zamanlarda Türkçeye kazandırıldığını memnunlukla gördüğüm, fakat tercümelerini kaygıyla karşıladığım iki çalışmayı belirtmek istiyorum: Marc Bloch, **Tarihin Savunusu ya da Tarihcilik Mesleği** (çev. M.A. Kılıçbay), Ankara, 1985; A. Boratav (derl.), **Tarih ve Tarihci: Annales Okulu İzinde**, İstanbul, 1985.

(17) Barraclough, **Main Trends...**, ss. 17-18. Ayrıca, ayrıntı için, Marx and Engels, **Basic Writings on Politics and Philosophy** (ed. L.S. Feuer), London, 1969, «Introduction».

(18) Barraclough s. 28.

Yukarıda işaret ettiğimiz değişik tavırlara rağmen tarihçilik, yirminci yüzyılın ilk yarısını kapatırken bir asır öncesine göre pek büyük mesafeler almamış gibi görünmektedir. Eskiçağ ile uğraşan bu arada tarihçiliğin genel bazı meselelerine eğilen A.D. Momigliano (19) ünlü Alman tarihçi Ranke'den aşağı-yukarı yüzyıl sonra, 1950'lerde tarihçiliği dile getirirken, akademik yönden kaynak kritiğinde pek fazla değişiklik olmadığını öne sürmektedir; «Boeckh ve Droysen'de görülen prensipler halâ geçerlidir. Edisyon kritik tekniğinde bazı değişiklikler oldu... Lengüistik çalışmalarında belirgin bir incelik de kendini gösterdi. Ancak günümüz tarih çalışmaları geliştirilmiş kurallara pek önem verilmeden yapıyor... Marksistler tarih yorumunda kesin a priori'den vazgeçmediler; ırkçılık tarihe yaklaşımda diğer kötü bir a priori oldu»

1950'LERDE VE SONRASINDA TARİHÇİLİK

1950'lerde tarihçilik için Braudel «mesleğimiz artık sadece yorucu çalışma ve sabırla elde edilen doğru sonuçlara dayalı, rahat ve emniyetli bir iş gibi görünmüyor» derken bu tavrının basit birkaç kelime ile açıklanamayacağını, insanın karmaşık bir yapısının olduğu gibi tarihçinin de çok yönlü olması gerektiğine eğilmiştir(20). Braudel'e göre «tek taraflı tarih yoktur. Hiç bir şey tek başına egemen faktör değildir; ne ırklar arasındaki çatışma, bunların çarpışma ve uzlaşmaları insanın bütün geçmişini belirlemiş; ne güçlü ekonomik düzenler, gelişme ve çöküşü yaratanlar; ne sürekli sosyal gerginlikler; ne Ranke gibilerin kişiyi ve bütün tarih genişliğini yüceleştirdikleri yaygın maneviyat; ne teknolojik üstünlük; ne de nüfus patlaması, toplumların hayatında önemli etkileri olan bitkileri yayılması. İnsanın karmaşık durumu da ortadadır».

Tarihçilerin görüş açılarını genişletmeleri, birbirlerinden pek farklı konuları işlemeye başlamaları, önce, 1950'lerde Batı dünyasında sosyal bilimlerin tarihçiler üzerinde çok etkili olmalarıyla açıklanabilir. Ayrıca, tarih adına, sadece Avrupa'nın, Kuzey Amerika'nın değil, aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin, Asya'nın, Afrika'nın ve Güney Amerika'nın söz sahibi olmaya başlamaları yeni yaklaşımları, tabiatıyla, devreye sokmuştur. Tarihi, kıtalararası bir platformda düşünmesi ve sosyal bilimlerin, hattâ fen bilimlerinin kendisine işaret ettiği çeşitli konuları işlemesi açısından Fernand

(19) «A Hundred Years after Ranke», *Studies in Historiography*, London, 1966, s. 107.

(20) Braudel, *On History*, s. 9.

Braudel'in II. Filip dönemindeki Akdeniz dünyasının yankılarını burada belirtmekte yarar vardır. Braudel, o devasa eserinde, zamanın her an aynı hızla akmadığı gerekçesiyle, uzun-dönem, orta-dönem ve kısa-dönemlere, diğer bir ifade ile, coğrafyanın, sosyal yapının ve münferid olayların yer aldığı birimlere ayrılır. Eser, Akdeniz adını taşırsa da, ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel olaylara eğilirken milli sınır tanımaz, global açıklamaları tercih eder. Coğrafi alanı, kendisinden öncekilerin aksine, siyasi bir konu veya bir devlet başkanı, bir kral için değil, bir deniz için kullanır. Onu sınırları dışına taşıyarak Atlantik'ten Osmanlı-İran sınırlarına, Sahra'dan Orta Avrupa'ya, hattâ daha da kuzeye götürür. Etkileşimin böyle uzaklardaki gerçeklerine gidilmedikçe Akdeniz tarihinin kavranılmasının zor olacağına işâret eder(21).

Yukarıda belirtmeye çalıştığım tesirlerle, yirminci yüzyılın ortalarında tarihçilik, Momigliano'ya göre, dört ana yönde değişmiştir(22):

(a) Tarih artık, sadece politik ve dini değildir; milli tarihler modası geçmiş görünüyor; Marksizm'in etkisiyle sosyal-ekonomik tarihler yaygınlaşmış olup sonsuz çeşitlilik göstermektedir; aletlerin tarihinden eğlence tarihine, şehir plancılığından Anglikan geleneğindeki bir papazın hayatına, Bütün bu gelişmelerin arkasında ne tür fikirlerin olduğunu belirlemek gittikçe girift hâle gelmektedir.

(b) Fikirler artık tarihin açıklaması değildir. Psikanaliz, ırkçılık, Marksizm, ilkelik ve hayvan davranışları farklı açıklamalar gerektirmektedir.

(c) Tarihi gerçekler genellikle sosyal güçlerle açıklandığına göre, tarihi olaylarla kişisel aksiyonlar arasındaki ilgi meselesi daha keskin halde görünmektedir. Fransız ihtilali istendiği gibi açıklanabilir; ancak bazı kişilerin kızgın, aşık, hasta, sarhoş, şaşkın veya korkak oldukları düşünölmelidir.

(ç) Dördüncü ve en bariz olanı da, ilerleyişten veya belli bir yönde olayların anlamlı gelişmesinden sözetmenin zorluğudur. Pek çok tarihçi gelişmenin ne olduğunu bilememektedir; ve bunun için filozoflardan kılavuzluk beklerler. Ama filozoflar neyi düşünmek değil, nasıl düşünmek üzerinde dururlar.

İşte bütün bu düşüncelerin ve kaygıların sonucu olarak, tarih kendisini yeni kavramlar ve yöntemler içinde buldu. Bunda en önemli faktör veya yol gösterici unsur sosyal bilimlerdeki gelişmeler ve

(21) Braudel, *On History*, s. 10.

(22) Momigliano, aynı makale, ss. 108-109.

bu gelişmelerin tarihe uygulanması olmuştur; Fransız tarihçi F. Mauro'nun deyimiyle, tarih sosyal bilimlerin geçmişe yönelen projeksiyonu durumuna getirmiştir. Günümüzde tarihçiler, yeni kavramlar ve teknikler için sosyal bilimlere daha çok başvurur duruma gelmişlerdir. Sosyolojik düşüncenin daha geniş kategorileri tarihçilere çekici gelmeğe başlamıştır. Özellikle de kantitatif metodlar daha çok kullanılır hâle gelmiştir.

Sayılarla tarih

Tarihçiler sosyoloji, siyaset bilimi, psikoloji, ekonomi, antropoloji ve demografinin yanısıra sayılara da bağlı kalmağa başlamışlardır. Yıllar öncesinde G. Lefebvre'nin savunduğu il faut savoir compter ilkesi zamanımızda pek yaygın olarak benimsenmiş görünmektedir. Annales okulunun günümüzdeki güçlü isimlerinden Emmanuel Le Roy Ladurie «sayıya dayanmayan tarih bilim niteliği taşıyamaz» (23) derken tarihçiyi çağdaş dünyanın çok önemli bir keşfi sayılan bilgisayar ile bütünleştirmek istemektedir: «yarımın tarihçisi yaşayabilmek için bilgisayar düzeni içinde yürümek zorundadır» (24).

Son yirmi-otuz yıl içinde tarih incelemelerinin pek çok dalında sayılar tarihçiyi etkilemiştir. Ama sayılar karşısında tutumları değişik olmuştur. Séville et l'Atlantique adlı eseriyle ün yapmış Fransız tarihçi Pierre Chaunu, homojen dizilerde bütünleşmiş tarihin tek olayla ilgilenen tarihten daha ilginç olduğunu ileri sürerken onda ölçülebilirlik aramaktadır (25). İngiliz David Thomson, adet sayma ve ölçme işleminde tarihçinin gereksiz teşviklere karşı dikkatli olmasını istemiştir (26). Barraclough da, sayılara körü körüne bağlanmamak gerektiğini söylerken istatistiklerin bir tarih formu yaratmadığını hatırlatmaktadır. Ona göre, istatistikler bir mesele- nin aydınlanmasına yardımcı olmakta, ama kural olmamaktadır. Barraclough'ın açıklamalarında daha ziyade ihtiyat ağır basmaktadır: «belgeler karşısında düşüncesiz kalma» tehlikesi vardır ve «eleştirici süzgeçten geçmeyen sayılar» tarihçiyi yanlış yollara sap- tırabilir (27).

(23) E. Le Roy Ladurie, «The Quantitative Revolution and French Historian: Record of a Generation», *The Territory of the Historian* (çev. Ben and Siân Reynold), Sussex 1979, s. 15.

(24) Ladurie, «Historian and Computer», *The Territory...*, s. 6.

(25) Karş. P. Chaunu, «Nicel Tarih veya Dizisel Tarih» (çev. N. Acar), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, I (İzmir, 1983), ss. 145-155.

(26) D. Thomson, *Tarihin Amacı* (çev. S. Özbaran), İzmir, 1983, s. 58.

(27) Barraclough, *Main Trends...*, s. 84.

Barraclough, yine de, kantitatif tahlillerin önemli olayların ortaya çıktığı dönemi daha iyi yansıtabileceğine inanmaktadır. Sayıya ulaşma çabaları tarihçilikte, günümüzde, en kuvvetli eğilim olarak görünmektedir; tarihçiyi 1930'lardan ayıran başlıca faktör olarak benimsenmektedir.

Sayıları ve istatistikleri Türk tarihçiliğinde de görmek mümkündür. Özellikle *Annales* okulunun bu bakımdan etkisi çok olmuştur. Ömer Lütfü Barkan'ın *Annales* okulundan aldığı tesirlerle Türkiye'de tarihçiliğe sokmak istediği sayıları ve bu arada özellikle onbeş ve onyedinci yüzyıllar arasındaki Osmanlı dünyasının nüfus, vergi ve maliyesinin rakamla ifadesini belirtmek gerekmektedir. Barkan'ın 40-50 yıllık gayretleri içinde Türk tarihçiliğine arşiv malzemesine dayanan ve ölçülebilir bilgiler kazandıran çalışmaları, şüphesiz, çok önemlidir; Osmanlı tarihçinin kronolojik ve politik olayların anlamından günlük gerçeklerin yansıtılması şekline geçirilişin sembolüdür (28).

İstatistiklerin, kaynak yetersizliğinden dolayı bütün eksikliklerine rağmen, en çok konuşturulduğu ve çok kısa bir zaman önce gerçekleştirilen bir çalışma Suraiya Faroqhi'ye aittir. Faroqhi, onaltı ve onyedinci yüzyıl Osmanlı dünyasıyla ilgili bu incelemesinde (*Annales*'in de etkisi altında) sadece geçmişin daha geniş dönemlerine ait sayıları arşivlerden çıkarmakla kalmıyor, aynı zamanda, 30-40 yıl önce Türkiye'de hiç de önemli sayılmayan, ancak sosyal bilimlerin tarihçilere işaret ettikleri konuları da işliyor (29). Klasik dönem Osmanlı tarihine günlük hayatı sokmağa çalışıyor. Gerek istatistiklerin benimsenmesinde gerekse toplumun çok daha geniş kitlelerinin tarih konusu yapılmasında Halil İnalcık'ın payı, şüphesiz, çok büyük olmuştur. Cengiz Orhonlu'nun, günümüzde altyapı diye terimlendirilen faaliyetlerin Osmanlı görüntüsüne ışık tutma çabaları ve verdiği rakamlar, Mübahat Kütükoğlu'nun Osmanlı gümrüklerinden gelip-geçen sayıları sunma teşebbüsleri de tarihçiliğin son yıllarda gösterdiği gelişmelerin birer halkası olarak düşünülmelidir.

Bölge tarihleri, insansız tarih

1950'lerden bu yana, dünya tarihçileri arasında, son zamanlarda da Türkiye'de benimsenmiş olan bir tarihi yaklaşım da bölge tarih-

(28) Bir örnek için bkz. Ö.L. Barkan, «Tarihi Demografi Çalışmaları ve Osmanlı Tarihi», *Türkiyat Mecmuası*, 1953, ss. 1-26.

(29) Bkz. Towns and Townsmen of Ottoman Anatolia: Trade, Crafts and Food Production in an Urban Setting, 1520-1650, Cambridge U.P., 1984.

leridir. Gerçi milli bilinç, milli karakter, milli liderlik v.b. kavramlar milli tarihi ön plânda tutmaktadır; ve kaynaklarının daha kolay okunabilir ve benimsenilebilir olması tarihçilerin çoğunun milli tarih ile uğraşmalarına yol açmaktadır. Ancak, Barraclough'ın da işaret ettiği gibi(30) milli tarih içine duygu çoğu zaman fazlaca karıştırılmıştır.

Bölge tarihçiliğine en iyi örnek olarak çoğu zaman, güney Fransa'daki Languedoc köylülerini, ortaçağ Montaignou'sunu konu eden E. Le Roy Ladurie gösterilmektedir. Anglo-Saxon dünyasında da büyük ilgi uyandıran çalışmalarında, Ladurie, köyü, kıraç kesimi birim olarak ele almıştır. İlgilendiği bölgelerin uzun dönemlerde ortaya çıkan ve daha sağlıklı ortaya çıkarılan özelliklerini dile getirmeye çalışmaktadır(31). Ladurie'den çok yararlanmış, hattâ onu model olarak seçmiş olan Faroqhi, onda Osmanlı tarihi için esinlendirici taraflar bulmuştur(32).

Annales okulunun, özellikle Braudel ve Ladurie'nin tarihçiliğe kazandırdıkları değişik bir yöntem de insansız bölgelerin işlenmesidir. Onlara göre, tarihçi sosyal bilimlerle sınırlı kalmamalı, kendisini tabiat bilimleri ile de bütünleştirmeliydi. Braudel'in coğrafyayı, fiziki yapıyı, tarih içine ne kadar soktuğu pekçok tarihçi tarafından bilinmektedir. Ladurie de tabiat bilimlerinin tarihçi tarafından ne yönde kullanılabileceğini çok iyi gösterebilmiştir. Özellikle iklim tarihinin ortaya çıkarılmasında kullanılabilecek metodu geliştirenlerin başında gelmektedir. Tarihi her zaman insanla, insanın yaptıklarıyla bütünleştirenlere karşı insansız alanları göstermektedir(33). Glasiyologların (buzullarla uğraşan bilim adamlarının), dendrokronologların (ağaç ve diğer bitki örtülerinin tarihi ile meşgul olanların) ve diğer tabiat bilimcilerinin elde ettikleri sonuçları tarihçilere tanıtmaya çabası içine girmiştir(34). H.H. Lamb, iklim, tarih ve insanı bütünleştiren eserinde de meteorolojik aygıtların verilerini, aşırılık gösteren iklimi, sel baskınlarını, fosil buluntuları ile ilgili fiziki ve biyolojik belgeleri, buzul çağ kanıtlarını, donma olaylarını bizzat yaşayanların bıraktıklarını tarihçiler için yabancı sayılmayan günlüklere, yıllıklara, kroniklere, hububat fiyat kayıtlarına eklemek sure-

(30) Barraclough, *Main Trends...*, ss. 149 vd.

(31) S. Faroqhi, «Ricardo, Yapısalcılık ve İklimsel Değişme: Emanuel Le Roy Ladurie'nin Yapıtları» (çev. R. Yılmaz), *Toplum ve Bilim*, 23(1983), ss. 103 vd.

(32) Faroqhi, *ayni makale*, s. 114.

(33) Ladurie, *The Territory of the Historian*, Sussex, 1979, ss. 287 vd.

(34) Faroqhi, *ayni makale* s. 105.

tiyle tarihçinin kaynaklarının ve bu kaynakların gösterdikleri konuların ne kadar çeşitli olabileceğini ortaya atmıştır(35).

S O N U Ç

Yukarıdaki kısa açıklamalarda ve birkaç örnekte görüldüğü üzere, tarihçi seleflerinin ele aldıkları konulardan çok farklı konularla karşı karşıya bulunmakta, incelenmesinde yeni yöntemlere başvurmak zorunda kalmaktadır. İklim tarihi, teknoloji tarihi, bilim tarihi, tarihi demografi gibi konular daha önce işlenmiş konulara katılırken, tarih malzemesi türlerini çok artışı da tarih incelemesindeki düzenlemeyi etkilemektedir. Son zamanlarda tarihçiye açılan arşivlerin sakladığı yazılı belgeler yanında mesela havadan çekilen fotoğrafların tarım ve şehircilik tarihine başarı ile uygulandığını belirtmekte fayda vardır. Karbon sistemi, bilgisayar uygulaması gibi, tarihçilerin bazılarınca kullanılan metodlar yanında arşiv belgelerinden çok hızlı olarak faydalanma yollarına da gidilmektedir. Mikrofilme alma, elektronik bilgisayar kullanma, tarihi bilgi bankası hazırlama yeni geliştirilen yöntemlerden sadece bir kısmıdır. Barraclough tarihçinin eriştiği durumu şöylece özetlemektedir: «Şu anda söylenebilecek tek şey, tarihin Buckle, Comte ve Spencer'in zamanına göre bilim statüsüne çıkarılma ihtimalinin çok daha fazla, bilimsel tarihçiliğin neyi ifade ettiğini kestirmenin çok daha bilgiçlik ve eldeki tekniklerin çok daha ileri olduğudur» (36). Türk tarihi, özellikle Osmanlı tarihi üzerine Halil İnalçık'ın sözleriyle makalemi bitirmek istiyorum: «Türk tarihi en çok tahrif edilmiş, bozulmuş bir tarihtir. Özellikle Osmanlıların sosyal tarihini baştan aşağı yeniden yazmak gerekir... Herşeyi inkâr edilemeyecek belgelerle sunmak zorundayız» (37).

(35) H.H. Lamb, *Climate, History and the Modern World*, London, 1982.

(36) Barraclough, *Main Trends...*, s. 214.

(37) Bkz. *Nokta*, sayı 27 (29 Ağustos 1983), s. 45.

